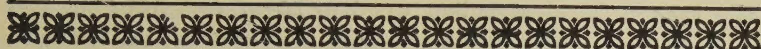
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 3. **Juli 1932.**



VERSLAG

van de 21ste Algemeene Vergadering van de Vereeniging van Predikanten der Gereformeerde Kerken in Nederland, gehouden op Woensdag 30 en Donderdag 31 Maart 1932 in het Jaarbeursgebouw te Utrecht

door

Ds H. S. BOUMA te Amsterdam.

II.

17. Op Donderdagmorgen 9 uur wordt de vergadering heropend. Gezongen wordt Ps. 89 : 7 en gelezen Psalm 27.

18. De Voorzitter draagt het praesidium over aan Ds Ploos van Amstel.

19. De Voorzitter noodigt *Prof. Dr F. W. Grosheide van Amsterdam* uit, zijn referaat te houden over : *„De Gereformeerde Kerken en de andere Kerken".*

Deze begint, met op te merken, dat wat in dit referaat gevraagd wordt, niet is eene bespreking van de groote oecumenische beweging, maar zeer bepaald, wat in Nederland de houding van de Gereformeerde tot andere Kerken moet zijn. Op dit punt bestaat onder ons allerlei verschil van meening. Vergelijken we het vraagstuk van de Kerk met dat van de Schrift, dan zien we een groot verschil. Men kan niet zeg-

gen, dat in zake de Schrift alle vragen zijn opgelost, eerder nog verklaren, dat, omdat de Schrift een wonder is, nooit alle vragen opgelost zullen worden. Maar aan het stuk van de Schrift is onder ons niet alleen heel wat arbeid verricht, maar ook eenstemmigheid bereikt. Enkele Generale Synodes hebben in leertucht-procedures, die de Schrift raakten, met algeheele eenparigheid uitspraak gedaan. Verschil van meening is hier niet. Heel anders is het op het stuk van de Kerk. In onzen eigen kring en ook bij hen, die ons het naast verwant zijn. Men behoeft slechts te spreken van pluriformiteit en pluraliteit, van afvaardiging naar andere Kerken, van aansluiting bij den Raad van Kerken, of er wordt verschil van meening openbaar. En dat kan toch eigenlijk niet zoo blijven, want we worden elk oogenblik tot handelen geroepen, we moeten iets doen of iets laten. En het wordt bedenkelijk, als in onze Kerken verschillende practijken ingang vinden, als de één billijkt, wat de ander verwerpt.

Deze moeilijkheden zijn het gevolg van de bijzondere toestanden, die we in Nederland op kerkelijk gebied hebben. Verschillende Kerken staan naast elkander en beweren, elk voor zich, de ware Kerk te zijn. Er is een kerkisme, dat alles kerkelijk wil maken en aan de andere zijde een wegmoffelen van de Kerk. Het ergste is, dat men op allerlei gebied — school, vereenigingsleven en vooral niet te vergeten de politiek — telkens beweert, niet kerkelijk te zijn en het inderdaad is, hetzij doordat men statutair vastlegt, hoeveel leden, bestuurders, afgevaardigden Hervormd en hoeveel er Gereformeerd moeten zijn, hetzij doordat men niets zegt, maar inderdaad naar zulk een regel handelt. Dat rekenen met de Kerk zonder het te zeggen, behoort tot de dingen, die het kerkelijk besef verslappen. We mogen daar geen genoegen mee nemen, al moeten we tegelijk zeggen, dat de schuld hier bij de Kerk ligt, want de moeilijkheden ontstaan, omdat de Kerk gedeeld is. Er is te dien opzichte een Angelsaksische en eene Duitsche mentaliteit. In Duitschland blijft men in de Kerk. De Angelsaksische wereld komt spoedig tot nieuwe

kerkstichting. In Nederland hebben we zeer beslist het laatst genoemde type. Wanneer iemand moeite krijgt met de Kerk, poogt hij zelf een andere Kerk te stichten. Dat kan reformatie wezen, als er oorzaak was, het kan scheuring zijn, wanneer men om onvoldoende redenen de Kerk verlaat, aan wier tucht men beloofd heeft, zich te zullen onderwerpen. Dat wil zeggen, er kan eerbied voor de Kerk in het spel zijn, maar ook verachting. In ieder geval blijkt uit al deze dingen de belangrijkheid van de Kerk. Zij laat zich niet wegstoppen. Maar eisch is openheid. Rond uitkomen voor het kerkelijk standpunt. Men is steeds lid van de Kerk, men moet het ook steeds willen zijn. Dan zal ook daardoor de kans vermeerderen, dat de kerkelijke grenzen, die in Nederland niet loopen, zooals ze moesten loopen, omdat ze niet loopen naar de richting, naar de houding tegenover Schrift en belijdenis, beter zullen worden getrokken.

Wij Gereformeerden verkeeren in eene bijzondere positie. Eigenlijke vrije Kerken, in den zin van geen Staats-kerk, kent ons land niet. Maar onze Kerken hebben ten volle het type, dat elders vrije Kerken vertoonen. Tot onze Kerken behoort een kleine groep gelijkgezinde personen, die kort geleden in een eigen instituut zijn gaan leven en de geschiedenis nieuw hebben kunnen maken. Wij ondervinden ook de bezwaren van een dergelijk kerkelijk leven. We zijn ten volle overtuigd van ons bestaansrecht als de Gereformeerde Kerken in Nederland en we gelooven, dat we zijn de meest zuivere openbaring van het lichaam van Christus. Durven we dat niet meer te zeggen, dan is elke minuut, dat we langer bestaan, zonde en dan mag bij ons Woord en Sacrament niet meer worden bediend, dan is onze tuchtoefening aanmatiging. Wij zijn er van overtuigd, dat Afscheiding, Doleantie en Vereeniging van 1892 werken Gods zijn geweest. Ze hebben ons ook rijke zegeningen gebracht, een eigen Gereformeerd Kerkelijk leven, zooals anders in Nederland zeker nog niet zou bestaan. Die weldaden Gods, de zuivere bediening van Woord en Sacrament, de oefening

van de tucht mogen we nooit prijs geven. En alle zoeken naar eenheid, dat van deze weldaden iets zou laten vallen, is van tevoren veroordeeld. Toch is dat niet het laatste woord. Dat zou het zijn, indien alle Gereformeerden in één kerkelijk verband samenleefden en indien er ook bij ons niet veel was, dat anders moest zijn. Wij zijn niet altijd ontkomen aan het gevaar van zelfgenoegzaamheid. Ook bij ons is schuld. We vervalschen telkens ons eigen karakter. Zoo wanneer we zeggen, dat we niet Hervormd zijn, omdat er in de Hervormde Kerk ook modernen en ethischen zijn. We zijn Gereformeerd, omdat tot twee malen toe een poging tot reformatie is mislukt en men onze vaderen uitgebannen heeft. Dat is een punt van beteekenis. Eene tweede tekortkoming is, dat we ons telkens vergissen in zake den feitelijken toestand. Als wij Gereformeerden de eenige Kerk in Nederland waren, zouden we zoo iets zijn als een klein Christenkerkje op Midden-Java. Dat wij zijn, die we zijn, komt omdat er in Nederland ook Hervormden, Lutherschen, Roomschen zijn. Maar als dat zoo is, mogen we niet doen, alsof we de eenigen zijn, dan hebben we ook met die anderen te rekenen. Verder, als wij de wettige voortzetting zijn van de oude Gereformeerde Kerken in Nederland, zooals we het gelooven te zijn, dan komt ook de schuld dier kerken voor onze rekening. Dan hebben ook wij ons schuldig te kennen aan de verslapping, die kwam in de achttiende eeuw, waarvan we juist in onzen tijd de droeve gevolgen al meer ondervinden. Maar we hebben ook schuld in het heden. Er gaat weinig werfkracht van ons uit. De menschen hebben heel wat op ons aan te merken : wereldgelijkvormigheid, gebrek aan ware vroomheid, leerheiligheid, leven naar de buitenzijde. Nu weet Spr. wel, dat er op die beschuldigingen nog wel iets af te dingen valt, maar er is oorzaak, stof tot roemen hebben we niet. En indien dat zoo is, kan ons streven naar eenheid niet opgaan in een roepen tot allen, die Gereformeerd zijn : komt gij maar naar ons.

Spr. komt nu in de laatste plaats tot de vraag, wat er

practisch zou kunnen worden gedaan. Daarbij stelt hij nu voorop, dat we niet in de eerste plaats moeten vragen, wat hebben anderen te doen, doch wat zouden wij kunnen doen. Wanneer wij iets willen doen, moeten wij altijd aansluiten bij den feitelijken toestand. De feitelijke toestand is a) dat er in Nederland naast de Gereformeerde Kerken andere staan, die er zijn en er zich niets van aantrekken, hoe wij over hen oordeelen ; b) dat niet alle Gereformeerden leven in één kerkverband. Met het eerste punt kwamen reeds onze vaderen in aanraking. Zij erkenden elken Doop, bediend in den Naam van den Drieëenigen God door iemand, die in eigen kring tot doopen bevoegd is. Wanneer wij dat ook doen, spreken we daarmede uit, dat er buiten de Gereformeerde Kerken ook „kerk" is. Doen we dat, dan moeten we ook verder daar rekening mee houden en dan is er een band met al wat Kerk is tegenover al wat niet „Kerk" is. Practisch houden we daar ook rekening mee. In de Zending werken onze Kerken zelfs met vereenigingen samen, als we praten over verdeeling van terrein en mee het Zendingsconsulaat gebruiken en onderhouden. Spr. zou er geen bezwaar tegen hebben, indien in onze groote steden, waar we staan tegenover de macht van het ongeloof, voor de Evangelisatie het terrein werd verdeeld. Er is ook hier niemand, die alles kan doen, wat er gedaan moet worden. Spr. zou er ook geen bezwaar tegen hebben, indien onze Generale Synode deputaten had, die gemachtigd waren in, wat hij nu maar zal noemen algemeene christelijke zaken, als het uitschrijven van een nationale bededag met anderen in verbinding te treden. Dat dit ook bij de heele verhouding van Kerk en Staat wenschelijk en mogelijk is, heeft hij indertijd in „de Reformatie" pogen uiteen te zetten.

Nu zijn er menschen, die dezen kant wel uit willen, mits op goeden grondslag. Spr. deelt die meening niet. Vooreerst is zulk een grondslag niet te vinden. De XII Artikelen bv. aanvaardt Rome ook. In de tweede plaats baat een grondslag niet, als hij niet door allen op dezelfde wijze wordt ge-

handhaafd. En in de derde plaats juist al het hier bedoelde samenwerken zal er één zijn, waarbij geen grondslag noodig is.

En nu het laatste en moeilijkste punt. Wat kunnen wij doen, om te maken, dat alle Gereformeerden, die mede door onze schuld niet in één kerkverband samen leven, tot elkander komen ? Alle Gereformeerden, want alleen wanneer er volledige eenheid van belijdenis is, is kerkelijk samenleven wenschelijk. Wij mogen, om daartoe te komen, zeker niet allerlei prijs geven. Niet onze belijdenisschriften of de beslissing van de Synode van Assen. Maar ook niet onze presbyteriaal-synodale kerkinrichting of de oefening der tucht, die thans tientallen van jaren getoond hebben, ook in dezen tijd mogelijk te zijn. Wij mogen niet prijs geven, wat de Heere ons heeft gegeven.

Daarentegen gelooft spr. niet, dat wij moeten vragen herroeping van de vonnissen van 1886 en 1834 of schuldbelijdenis over de scheuring van 1892. Hij zegt niet, dat deze dingen niet zondig waren en dat het niet aangenaam zou zijn, als ze werden teruggenomen. Maar hij meent, om meer dan een reden, dat we dat niet moeten eischen. Vooreerst we komen er niet mee klaar. Stel eens, dat de Hervormde Kerk de vonnissen terugnam, zouden we dan Hervormd moeten worden ? Immers dat zou niet gaan, want dan zouden we veel prijs geven, wat ons door God werd geschonken. In de tweede plaats, het geslacht, dat 1834 bewust meemaakte, is heengegaan. Die 1886 en 1892 meeleefden en handelden, minderen snel in aantal. Kunnen we van de kinderen vragen de herroeping van kerkrechtelijke zonden van de vaderen ? Ook dit, indien bij de vereeniging van 1892 van beide zijden gevraagd was belijdenis-doen over kerkrechtelijke schuld, was de vereeniging nooit tot stand gekomen. En we ervaren alle dagen, hoe veel zegen die vereeniging heeft gebracht.

Verder stelt Spr. een vraag. Na de Doleantie heeft men in de Nederduitsche Gereformeerde Kerken wel Christelijke Gereformeerde predikanten beroepen. Zou het mogelijk zijn,

ook thans Gereformeerde predikanten bij ons te beroepen, mits onder voldoende waarborg inzake leer en levenswandel ?

Dat sluit echter niet in, dat onze menschen dan nu ook maar vast bij die dominees naar de Kerk moeten gaan. En ook niet, dat onze kerkeraden afgevaardigden moeten zenden, als zulke dominees intrede doen of afscheid preeken. Of dat onze dominees samen met hen opwekkingssamenkomsten of iets van dien aard moeten houden. Deze dingen verslappen het kerkelijk besef. Ze kweeken een schijneenheid, men is even bij elkander, maar met het voornemen, om weer uiteen te gaan. Al wat hier gebeurt, betreft al onze Kerken en moet daarom officieel door eene Generale Synode geschieden. Alle persoonlijk geliefhebber acht Spr. uit den booze. Wanneer we van ons bestaansrecht overtuigd zijn, kunnen we niet anders doen, dan uitgaan van eigen kring. Dan kan onze Generale Synode zich officieel in verbinding stellen met andere Kerken en groepen, die de Gereformeerde belijdenis hebben en handhaven. Dat is ook vroeger geschied en zonder veel resultaat. Maar het zou anders kunnen geschieden. Spr. meent, dat we op grond van den toestand, waarin onze Kerken verkeeren, en in verband met de historie, niet kunnen volstaan, met anderen te wijzen op hun schuldigen plicht, om tot ons te komen, maar dat we ook thans op de wijze van 1892 onderhandelen moeten, bezwaren moeten hooren en zien, wat er gedaan moet worden, om tot eenheid te komen.

Tenslotte wijst Spr. op het samenwerken met allerlei andere Gereformeerden in vereenigingen en wat er meer moge zijn. Maar dan niet zoo, dat men over de Kerk zwijgt, maar dat men spreekt over de Kerk en poogt, dichter tot elkander te komen.

Samenvattend, heeft Spr. bezwaar tegen elk streven naar eenheid, dat gepaard zou gaan met een verzaken van de belijdenis of van wat God ons in den loop der jaren schonk. Daarom voelt hij — afgedacht van andere bezwaren — niets voor een meedoen aan den Raad der Kerken. Maar hij acht door Gods Woord geboden en door den nood der tijden

geëischt een officieel zoeken, om alle Gereformeerden in één Kerkverband te doen samenleven.

20. De Voorzitter geeft het referaat van Prof. Grosheide in bespreking.

Ds H. van Dijk van Nes en Wierum vindt de 1e stelling eenigermate Roomsch. Hij meent, dat niet de Kerk, maar de Schrift de hoogste belangstelling moet hebben: wordt de Schrift aanvaard, dan komt het met de Kerk van zelve in orde. De kerkelijke moeilijkheden zijn er vooral door de liefdeloosheid. Maar, gesteld, dat alle Gereformeerden in één kerkelijk instituut zullen samenleven, hoe stelt Ref. zich dat instituut dan voor?

Ds H. Th. van Munster van Drachten vraagt, of een Geref. predikant zitting kan nemen in het hoofd-comité van de „Tentzending in de Noordelijke provinciën", welke staat op den grondslag der Ev. Alliantie.

Ds K. Sietsma van Eindhoven vraagt zich af, of Ref. niet te pessimistisch is geweest in zijne beschouwing over onze Kerken en te optimistisch in zijne waardeering van de vereenigings-pogingen. Zeker, we hebben tekortkomingen, maar moeten we daarom iets afdoen van onze pretentie? Kunnen we nu zoo maar de Christelijke Gereformeerde Kerk officieel erkennen en bv. gaan spreken over de verdeeling van het terrein van Evangelisatie, terwijl zij van haar zijde, zooals pas te Eindhoven is gebeurd, de gedachte lanceert, dat zij alleen, hoe gering het aantal harer leden ook is, voor de Evangelisatie zorgt? Ook vreest Spr., dat de tweede generatie te weinig van de geschiedenis weet en dat daaruit het erger-worden der kerkelijke twisten te verklaren is.

Dr C. N. Impeta van Kampen heeft er bezwaar tegen, ons zelf in staat van beschuldiging te stellen, nu de beschuldigingen, die tegen ons ingebracht worden, niet te tellen zijn. Onze groote tekortkoming ligt in ons gebrek aan kerkelijk besef: 90 pCt. onzer menschen zoekt het bestaans-recht onzer kerken daarin, dat we geene modernen hebben, en meer

dergelijke dingen. Het kan toch niet ons tot schuld worden gerekend, dat we uit de Kerk zijn gezet? Afscheiding en Doleantie zijn ons opgedrongen. Wat zou men hebben moeten doen, wanneer men ons in de Kerk was blijven dulden?

Ds J. S. Post van Axel acht, dat er te weinig werf-kracht van onze Kerken uitgaat. Hij ziet in Vlaanderen velen werken, tegen wier ideeën hij ernstige bezwaren heeft, maar wier ijver hem beschaamt. Moet er daarom voor onze Kerken niet meerdere actie uitgaan? We hebben overvloed van candidaten. Kunnen die niet voor het werk der Evangelisatie worden uitgezonden?

Ds Joh. de Boer van Zuid-Beyerland vraagt, of het blijven der Herv. Gereformeerden onder de Synodale organisatie nog wel zonde mag worden genoemd, wanneer we het hun niet mogen verwijten, dat ze met de Doleantie niet zijn meegegaan. Ook zou hij gaarne de gedachte van Ref. vernemen over de houding, die een kerkeraad heeft aan te nemen tegenover de „gemengde huwelijken".

Dr B. J. Esser van Poerbolingo verzoekt van Ref. nadere inlichtingen in zake de beslissing over de aansluiting bij den Zendings-raad.

Ds H. Meyerink van Katwijk a. d. Rijn heeft Ref. met instemming gehoord. Onder de pogingen, die tot vereeniging zouden kunnen worden ondernomen, heeft Ref. ook genoemd het weder-opnemen van de correspondentie. Nu was het laatste antwoord der Chr. Gereformeerden zeer teleurstellend en wat Spr. zelf eens heeft meegemaakt met één van de Geref. gemeenten was ook niet bijster opwekkend. Heeft Ref. nu reden, om te veronderstellen, dat de kijk, die Christelijke Gereformeerden en Oud-Gereformeerden op onze kerken hebben, gewijzigd is?

Ds G. A. Langhout van Gaastmeer kan van het woord afzien, omdat, wat hij te vragen had, door Ds de Boer is gedaan.

Ds E. H. Broekstra van Rijnsburg meent, dat heel wat beschuldigingen, die tegen de Geref. Kerken worden inge-

bracht, gedaan worden tot stilling der conscientie. Ook heeft hij bezwaar tegen de bewering van Ref., dat de scheuring van 1892 geene zonde is geweest. Liefde moet er zijn, maar vóór de liefde gaat de waarheid. En hoe zal er ooit sprake van vereeniging kunnen zijn, als de zonde niet als zonde wordt erkend?

Ds Horvath kan zich niet begrijpen, hoe de eisch gesteld kan worden, dat men in Hongarije ook moet komen tot Afscheiding of Doleantie. In Nederland is de genezing bewerkt door eene operatie maar er is toch ook genezing door medicijnen? Ook spijt het hem, dat van uit Nederland, waar men de zegeningen kent van het presbyteriale stelsel, aan Hongarije geadviseerd is, zich te voegen naar het hierarchische, episcopale stelsel.

Ds. J. Duiven van Opeinde Nyega is er niet gerust op, dat wanneer wij willen samenspreken op voet van gelijkheid en daarbij de historie willen laten rusten — gelijk Ref. zich dat voorstelt — men dat van den anderen kant, met name van Hervormde zijde, ook zal willen doen.

Ds H. Wiersema van Oldehove vreest, dat, wanneer de Synode eens zou gaan in de richting, door Ref. gewezen, de verwarring groot zou worden. Is het daarom niet noodzakelijk, dat we ons zelf eerst bezinnen op de kwestie, opdat een ieder goed wete, wat we eigenlijk bedoelen en begeeren?

Ds. W. F. C. van Helsdingen van Hendrik Ido Ambacht betuigt zijne instemming met het gehoorde referaat en onderstreept het hier en daar.

Ds Joh. Jansen van Wierden verzocht Ref., het vraagstuk ook eens te bezien van uit de pluriformiteit der Kerk. Al is een kerk door scheuring ontstaan, is daarin dan niet pluriformiteit? En wanneer dat zoo is, is dan de vereeniging van de verschillende kerkelijke instituten wel noodzakelijk?

Ds. J. L. Schouten van Amsterdam vraagt zich na het hooren van dit referaat af, of hij het kerkelijk instituut, waartoe hij behoort, moet beschouwen als eene variatie, of als een instituut, dat in overeenstemming is met den eisch des

Heeren. Hij meent, dat het laatste het geval is. Maar dan vloeit daaruit ook voort, dat ieder geroepen is, zich daarbij te voegen : het Koningschap van Christus moet erkend worden. Zeker, de menschen, die de Afscheiding en de Doleantie meemaakten, gingen heen, maar de historie ervan bleef. Teleurgesteld is spr., toen Ref. het kreeg over de „tekortkomingen" van onze eigen Kerken. Onze groote tekortkoming is de verzwakking van het kerkelijk besef. We kunnen niet met anderen samenspreken op voet van gelijkheid. Niet vergeten mag worden, dat er „getuigenissen" van ons uitgingen. Het laatst in 1905. Als profetes der Waarheid heeft de kerk voortdurend haar getuigenis te doen uitgaan tot andere kerken, om ze op te wekken tot reformatie en vereeniging. Daarbij mag Gods zegen worden verwacht.

Ds C. W. E. Ploos van Amstel van den Dolder vraagt, of Afscheiding en Doleantie zijn ontstaan door uitbanning, dan wel bedoelden het breken met eene verkeerde organisatie. (Reitsum).

Prof. Grosheide, nu het woord krijgend, wil, vóór hij tot de beantwoording der verschillende debaters overgaat, een tweetal algemeene opmerkingen maken : 1e. het heeft hem getroffen, dat het verschil tusschen hem en zijne bestrijders eigenlijk is een verschil in *methode :* zij wezen op wat anderen moeten doen, *hij* op wat wij zelf moeten doen tot vereeniging ; 2e. de zaak der vereeniging moet behandeld worden niet door afzonderlijke personen of Kerken, maar omdat het een zaak is, die alle Kerken aangaat, door de Generale Synode ; wordt dit vergeten, dan wordt alleen dit bereikt, dat er twist komt in de Geref. Kerken, terwijl van de gezochte vereeniging niets terecht komt. De vereeniging is geen zaak van particulier „geliefhebber".

Wat nu de gemaakte opmerkingen en vragen betreft, zoo meent Spr., dat hij tegenover *Ds van Dijk* zijn eerste stelling kan handhaven. Immers heeft hij daarin niet gezegd, dat de Kerk boven de Schrift staat, maar dat op het oogenblik het vraagstuk van de Kerk meer recht heeft op onze volle be-

langstelling, dan dat van de Schrift. Over de Schrift toch zijn we het nu eens, maar over de Kerk niet. In de opmerking van Ds van Dijk, dat in de liefdeloosheid de oorzaak van het gescheiden kerkelijk leven ligt, erkent Spr. wel eenige juistheid. Hoe hij zich het kerkelijk instituut voorstelt na eene eventueele vereeniging ? Zóó, als dat door Schrift en belijdenis geëischt wordt. Op de vraag van *Ds van Munster* antwoordt Spr., dat hij geen heil ziet in het evangeliseeren samen met anderen, ook niet in de Tent. Daaruit ontstaat verwarring. Beter zou dan nog kunnen, dat men op bepaalde dagen de tent beschikbaar stelde voor bepaalde groepen, zooals ten tijde der Olympische spelen te Amsterdam. Dan kan ieder de volle verantwoordelijkheid aanvaarden. *Ds Sietsma* — en ook anderen maakten de opmerking — meent, dat Spr.'s beschouwing over onze Kerken te pessimistisch was. Maar niet mag over het hoofd worden gezien, dat er in eene kleine aaneengesloten kerken-groep gebreken voorkomen, die spoediger door anderen, dan door ons zelf worden gezien, ook al, omdat we zoo licht tekortschieten in zelf-onderzoek. Ook ontkomen we niet aan het gevaar van eenzijdigheid : we zien ons gehoor als „de Kerk van Christus". Dat is goed. Alleen moet niet alleen gestreefd worden naar „den opbouw van het geloof", maar moet ook opgewekt worden tot geloof en bekeering. Het nalaten van het laatste doet schade aan onze werf-kracht. Wat het Eindhovensche incident betreft, dat was een wegmoffelen der kerkelijke kwestie achter den schijn van Evangelisatie-ijver. In verband daarmede zegt Spr., dat voor hem de scheuring van 1892 eene zondige daad is geweest. Alleen meent hij, dat we daarbij niet moeten blijven staan en wijst hij er op, dat de Afgescheidenen en de Doleerenden ook bij elkander gekomen zijn, ofschoon ze heel wat bezwaren tegen elkander hadden. Tegen het ingaan op de kwestie, zooals *Dr Impeta* die heeft gesteld, heeft Spr. bezwaar. We hebben niet te maken met abstracte dingen, maar met de werkelijkheid, en daarom moeten we niet vragen : „wat zou er gebeurd zijn, als......",

maar : „wat is er ?" Voor de scheuring kunnen wij niet verantwoordelijk worden gesteld, maar na dien zijn er ook bij ons dingen gekomen, die de verwijdering hebben doen groeien, b.v. de toenemende wereldgelijkvormigheid e. d. Met *Ds Post* is Spr. het eens, dat we onze Evangelisatie-taak te veel hebben verwaarloosd, en dat we dat als schuld moeten erkennen. Aan *Ds de Boer* merkt hij op, dat ieder in zijn kring moet doen, wat zijne roeping is en dat tegen „gemengde huwelijken" niet vele maatregelen zijn te nemen. Aan *Ds Meyerink* geeft Spr. toe, dat de ervaring, bij de vereenigings-pogingen in het verleden opgedaan, niet moedgevend is. Bij nieuwe pogingen zal dan ook eene andere wijze van doen moeten worden gevolgd. Vooral bij het stellen van de schuld-kwestie is voorzichtigheid geboden. Daarbij hangt heel veel af van den toon, welke wordt aangeslagen. Wanneer men overtuigd is, dat men kerkelijk kan samenleven, moet men over de verschillen heenstappen. *Ds Broekstra* heeft naar Spr.'s meening de zaak anders gesteld en is niet ingegaan op de vraag, wat wij tot vereeniging moeten doen. Tegenover *Ds Horvath* merkt Spr. op, dat men van de zijde der Geref. Kerken de Hongaren nooit heeft aangespoord tot Afscheiding of Doleantie, maar integendeel hun altijd heeft voorgehouden, dat God voor de Hongaarsche Kerk Zijn eigen weg zou hebben. Prof. Cramer heeft in Hongarije gezegd, dat het ons te doen zou zijn, om door Afscheiding of Doleantie te forceeren, maar daartoe had hij niet het minste recht. En wat het bisschoppelijk systeem in Hongarije betreft, dat is niet hierarchisch. De bisschop heeft alleen administratieve macht. Daarom moet men den aanval niet op dit stelsel concentreeren. A Lasco was ook superintendent. De opmerking van *Ds Duiven* meent Spr. reeds beantwoord te hebben. Met die van *Ds Wiersema* is hij het eens. Van uit de pluriformiteit kan Spr. deze kwestie niet bezien, gelijk *Ds Jansen* wil, omdat hij meent, dat het naast-elkander staan van verschillende Geref. Kerkelijke instituten met pluriformiteit niets te maken heeft. Het scherpst werd positie ge-

kozen tegen Spr.'s standpunt door *Ds Schouten*. Deze acht het zonde, wanneer iemand zich niet voegt bij de Geref. Kerk, die niet eene variatie is, maar het instituut, waarin de eisch des Heeren wordt aanvaard, terwijl de Herv. Kerk het Koningschap van Christus niet erkent. Daartegenover wil Spr. opmerken, dat de Gereformeerden in de Herv. Kerk er niet zoo maar uit mogen loopen, maar dat ze geroepen zijn, tot reformatie over te gaan. De organisatie is zondig, en daarom moet hunne actie zich daartegen richten. Dat is in vroeger dagen gebeurd. Alleen moet daarbij niet gevraagd worden, waar men zal uitkomen, maar moet gehandeld worden naar den eisch der roeping. Aan *Ds Ploos van Amstel* antwoordt Spr., dat in sommige plaatsen, o.a. Reitsum, de Reformatie is geslaagd, zoodat daar de botsing ontstond door het ingrijpen der hoogere besturen.

De Voorzitter dankt Prof. Grosheide voor zijn eerlijk betoog en geeft het praesidium weer aan hem over.

21. De vergadering wordt geschorst.

22. De vergadering wordt om *half twee* heropend. Gezongen wordt Ps. 118 : 7. De Voorzitter deelt mede, dat hem verzocht werd, het debat over zijn referaat te heropenen. Hij zal dat doen, wanneer er tenminste na het referaat van Dr Harrenstein nog tijd beschikbaar is.

23. De Commissie, benoemd om de boeken van den Penningmeester te controleeren, rapporteert, alles in goede orde te hebben bevonden. Op haar voorstel wordt, met dank voor zijn arbeid, Ds Kramer gedechargeerd.

24. De Voorzitter geeft het woord aan *Dr W. G. Harrenstein*, van *Amsterdam*, om zijn referaat te houden over : *„Kerkelijke bearbeiding van de groote steden in verband met den toenemenden afval"*.

Spr. zet uiteen, dat hij in zijn stellingen met opzet ge-

zwegen heeft van het parochie-stelsel, omdat hij meent, dat hiervoor allengs de meesten gewonnen zijn en dat het alleen om practische moeilijkheden is, dat nog zoo weinig de parochie-vorming wordt doorgevoerd. Omdat hij van oordeel is, dat hierover weinig verschil van opinie bestaat, meent hij, dit punt buiten bespreking te kunnen laten.

Wat de Kerk in de groote stad aangaat, ze staat tegenwoordig wel bijzonder in het centrum der belangstelling, en vooral van de critiek. Het schijnt mode te worden, op haar af te geven. Inderdaad brengt het groote stadsleven voor de kerk bijzondere moeilijkheden mede. Spr. noemt enkele dier bezwaren : de massaliteit, de verhuiswoede, de fabriek, het gemengde huwelijk, de verleiding, de uithuizigheid tengevolge van de kleine woningruimte. De stelling, dat het derde geslacht in de stad voor de Kerk verloren is, neemt hij niet voor zijne rekening, maar er is veel waars in, evenals in de stelling, dat de stadskerk stand houdt door den toevloed van het land naar de stad.

Maar al zijn de schaduwen breed, er zijn ook voordeelen, die het groote stadsleven biedt. Daar is de spanning ; het besef, dat groote dingen op het spel staan ; de overtuiging, die tegen velen het opneemt ; de armoede der wereld, die schrijnend zich openbaart; de felle branding, die alle krachtsinspanning opeischt. Maar de gevaren zijn grooter dan de voordeelen. De bijzondere moeilijkheden voor het geestelijk en kerkelijk leven stellen aan den ambtelijken arbeid bijzondere eischen. Het is gemakkelijk, den stadsdominee te verwijten, dat hij zijne schapen niet kent, maar het vraagt van hem geweldige inspanning om alle gezinnen te bezoeken. En het steeds wisselen van woning maakt de moeilijkheid haast tot onmogelijkheid. En toch, juist in de stad is het zoo noodig, dat de predikant zijne gezinnen kent. Het wordt op hoogen prijs gesteld en bezweert heel wat van de gevaren. En dat van de ouderlingen en de diakenen bijzondere capaciteiten worden verlangd, is vanzelf sprekend, al is het juist zoo moeilijk, daar in de drukte van het leven mannen te

vinden. Ze hebben nog ingang en hun arbeid wordt gewaardeerd, maar ze staan voor heete vuren.

Bijzondere aandacht vraagt de Kerkelijke Evangelisatie. In de steden wordt veel gedaan. Maar naar Spr.'s overtuiging beantwoordt de Evangelisatie niet aan de eischen, die men haar stellen moet. En dat komt vooral daaruit voort, dat men te veel wil doen, en daarom te weinig doet. Het terrein is niet te overzien en het aantal geschoolde arbeiders is miniem. Het vraagstuk der Evangelisatie is brandend in de groote steden. En de oplossing zal moeten worden gezocht in concentratie van de beschikbare krachten op een beperkter terrein. De Zending in Indië doet zoo. In die richting moet ook de Evangelisatie gaan. Betere opleiding of toerusting der arbeiders, die dan werken in een bepaald stadsdeel. Zal de Kerk in de stad haar taak volbrengen, dan houde ze zich vooral aan de taak, die Christus haar gaf. Men probeert van allerlei kant, de Kerk haar invloed op de massa te hergeven door haar te trekken op terreinen, die zij niet betreden moet. Zij zij en blijve profetes der waarheid. Vooral waar het kerkelijk besef in de groote stad kwijnt, is het zoo bitter noodig, dat de Kerk in haar ambtelijken arbeid zich houde aan Christus' mandaat.

25. De Voorzitter geeft het referaat van Dr Harrenstein in bespreking.

Ds M. A. Langenohl van Dusseldorf is dankbaar, dit referaat te hebben mogen hooren. Het bleek hem, dat men hier met dezelfde moeilijkheden heeft te kampen als in de Duitsche groote steden. Toch zijn deze in alle steden niet gelijk. Een groot verschil maakt het, of de Kerken daar zijn uit de Luthersche dan wel uit de Calvinistische reformatie. Aan de Luthersche Kerken is de reformatie eenvoudig opgelegd, terwijl de Gereformeerde Kerken in druk en vervolging zijn geboren. Dat heeft op de laatste het stempel der Hervorming dieper ingedrukt. Toch is ook voor deze het leven moeilijk. De toevloed van buiten heeft menschen naar de steden ge-

voerd, die tevoren woonden in andere landen, die gewend waren aan gansch andere verhoudingen, ook andere kerkelijke verhoudingen. Daarbij zijn gekomen de moeilijkheden van de crisis. Met Ref. is Spr. het eens, dat in dezen tijd de verkondiging van het Woord veel vruchtbaarder is in de stad, dan op het land. De menschen daar zijn thans veel ontvankelijker, dan bv. 5 jaren geleden. Er zijn vele „ontwortelden", die zich daarvan bewust zijn. Ook gevoelt men, dat, wat men in de belijdenis heeft, persoonlijk eigendom moet worden. De Kerk zoekt daarom naar nieuwe wegen in de bearbeiding : in het jeugd-werk bemoeit men zich niet alleen meer met de jonge menschen, die gezonden worden, maar men geeft ook godsdienst-onderwijs in de z.g. „beroepsscholen", waarvan het bezoek verplicht is gesteld voor alle jonge werkloozen ; met vaders en moeders wordt contact gezocht, om het familie-leven te herstellen ; de krachten der liefde worden weer gemobiliseerd tot diakonale hulp ; de predikanten beseffen weer, dat ze op hun preek moeten werken en dat daarin waarborg ligt voor beter kerk-bezoek en als *de* taak der Kerk erkent men weer de prediking van het Woord Gods.

Ds J. H. Broek Roelofs van Vroomshoop meent, dat de problemen van de groote steden zeer snel overkomen naar het platteland. Dat is voor het platteland hoogst gevaarlijk, omdat men daar niet „in de schudding" geweest is en er daarom in het geheel niet op ingesteld is. Spr.'s ervaring daarbij is, dat eigenlijk alles afhangt van de soliditeit der gezinnen. Is Ref. het met hem eens, dat we daarom vooral oog moeten hebben voor de gezinnen ?

Ds D. J. Couvée van Hillegersberg ziet één van de moeilijkheden der steden daarin, dat onderscheidene jonge menschen door avond-lessen verhinderd worden in het bezoeken der catechisaties. De oplossing zou natuurlijk zijn, dat er één bepaalde catechisatie-avond was, en dat alle onderwijsinrichtingen daarmede rekening hielden. Is dat in Amsterdam zoo of zijn er pogingen gedaan, om dat te krijgen ? Ook zou

hij willen vragen, of naar Ref.'s ervaringen, de catechisaties geen hinder hebben van het jeugd-werk.

Ds N. Diemer van Vijfhuizen kan Ref. gerust stellen ten opzichte van zijn klacht over de critiek op de groote stads-predikanten. Hij heeft weinig menschen ontmoet, die dat deden. Spr. zelf heeft voor hen groote waardeering. Alleen zou hij willen weten, of het niet hoog tijd wordt, dat er voor de Evangelisatie eene afzonderlijke opleiding komt.

Ds J. Mulder van Leeuwarden ziet geen groot verschil tusschen de steden en het platteland, vooral niet in de streken, waar het socialisme en het communisme sterk zijn. Vooral tegenwoordig, nu de werkloozen uitgezonden worden, worden de meeningen, die allereerst in de steden aanhang vinden, snel verbreid. Alleen zijn de kerken, die vaak klein en zwak zijn, op dezen strijd niet ingesteld. Aan Ds. Couvée geeft spr. eenige inlichting.

Ds H. van Dijk van Nes en Wierum vraagt, of in de groote steden het huisbezoek niet kan worden afgekondigd van den preekstoel, gelijk dat in de dorpen gebeurt. Ook is hij wat bang voor de concentratie in de Evangelisatie, omdat God alle pogingen, ook de toevallige, kan zegenen.

Prof. Dr F. W. Grosheide van Amsterdam wijst er op, dat er in Amsterdam is eene catechisatie voor Gymnasiasten en dat het concentreeren in de Evangelisatie in voorbereiding is.

Dr Harrenstein repliceert. Hij dankt *Ds Langenohl* voor zijne opmerkingen. We moeten dankbaar gebruik maken van de gelegenheden, die ons thans worden geboden. Met *Ds Broek Roelofs* is Spr. het eens, dat de tegenstelling tusschen stad en land niet zoo scherp meer is. Toch blijven er in de stad gevaren, waarvan men op het land niet weet. Zeer groote zorg moet besteed worden aan het gezinsleven. Wat *Ds Couvée* vroeg inzake de catechisaties, is in Amsterdam beproefd, maar mislukte, vooral door de bezwaren, door de particuliere scholen ingebracht. Wat de jeugd-vereenigingen betreft, deze hebben in Amsterdam niet een zeer bloeiend

leven. Toch komt het ook daar voor, dat ze schade doen aan het catechetisch onderwijs. Als *Ds van Dijk* meent, dat het huisbezoek moet aangekondigd worden van af den kansel, dan houdt hij geene rekening met de onoverkomelijke practische bezwaren, die daaraan verbonden zijn. Bovendien kan het in het geheel geen kwaad, dat de ouderlingen de gezinnen aantreffen, zooals ze zijn. Dat is bij aankondiging van bezoek vaak anders. In den wilde weg evangeliseeren is niet verstandig. Dat wil echter niet zeggen, dat we niet iedere gelegenheid zouden moeten aangrijpen. Spr. doet dat ook en ziet daarop ook wel eens zegen, gelijk hij nader uit ervaringen verduidelijkt. We moeten er vooral voor zorgen, in de eerste plaats *mensch* te wezen. Spr. bekort zich, opdat „de jongelingen weer voor ons kunnen gaan strijden".

De Voorzitter brengt Dr Harrenstein grooten dank voor zijn referaat, waardoor ons een kijk werd gegund op het werk in de stad, waar de groote afval is. Verblijdend was het te vernemen, dat de Heere ook daar het werk nog wil zegenen.

26. Nadat het praesidium is overgedragen aan Ds Bavinck, geeft deze opnieuw het referaat van Prof. Grosheide in bespreking.

Ds B. Alkema van Soest heeft geen hoop op samenspreking met erkenning van elkanders rechten. Voor ons is samenspreking onmogelijk, tenzij ons bestaansrecht absoluut wordt erkend. Hoe men daarover in Herv. kringen denkt, is Spr. maar al te goed bekend. Om maar één voorbeeld te noemen : de Ned. Zend. Ver. is niet kerkelijk, maar toen Spr. overging tot de Geref. Kerken, werd dat in het publiek veroordeeld. Als het zoo staat, hoe kan er dan samenwerking zijn ? In isolement zullen we veel sterker staan, dan wanneer er is eene z.g. samenwerking. Op het gebied der zending is die er, maar bindende besluiten kunnen niet genomen worden. Kerkelijke zending en genootschappelijke zending gaan steeds verder uiteen. Is het daarom niet het beste, ons isole-

ment maar te bewaren ?

Ds W. H. den Houting van Huizum betuigt zijn instemming met wat Ref. heeft gezegd over de Tent-zending. Door eene mededeeling uit de practijk bewijst hij, hoe verwarrend die beweging werkt. Bovendien zit er een kerkrechtelijke kant aan : zonder een kerkeraad er in te kennen, gaat men evangeliseeren binnen diens ressort.

Dr C. J. Goslinga van Buitenpost heeft een ernstig bezwaar tegen het aansturen op kerkelijke eenheid. Hij vraagt zich af, of al die menschen, die zich zelf Gereformeerd noemen, ook metterdaad Gereformeerd zijn. Ze durven de consekwenties der belijdenis ten opzichte van de Kerk niet aan. Gevolg daarvan is, dat ze op meerdere punten afwijken. Moeten we, desondanks toch trachten, kerkelijke eenheid te krijgen ? Ref. heeft dat niet genoemd, maar gevoelt hij in dezen niets voor „religie-gesprekken" ?

Ds J. L. Schouten van Amsterdam constateert, dat er tusschen Ref. en hem geen verschil bestaat ten opzichte der beschouwing over onze kerken. Ook Ref. ziet ze niet als eene variatie, maar als de zuivere openbaring van het lichaam van Christus. Het verschil tusschen Ref. en Spr. is allereerst over de *oorzaak* van de kwaal der kerkelijke gedeeldheid. Voor Spr. is deze niet, dat de wereldgelijkvormigheid binnendrong. Daarvoor kan de Kerk als Kerk niet verantwoordelijk worden gesteld. Zij waarschuwt daar ten ernstigste tegen. Maar onze fout is, dat we in ons kerkelijk besef verzwakt zijn. We houden niet vast, dat een ieder schuldig is, zich bij de ware Kerk te voegen. Dat te doen, is niet hoogmoedig, maar principieel. Maar omdat we dat niet doen, werken we er toe mede, dat de verwarring steeds grooter wordt. Omdat er tusschen Ref. en Spr. verschil is over de oorzaak, is dat er uitteraard ook over *den weg tot genezing*. De eenheid is door samenspreking niet te bereiken, omdat we niet kunnen samenspreken. Niet, omdat de anderen ons bestaansrecht niet zullen willen erkennen. Dat hoeft niet. Maar wij kunnen het bestaans-recht der anderen niet erkennen. Zouden we het

wèl doen, dan waren we ontrouw aan de historie. Van de vorige generatie mogen we ons niet losmaken. Willen we eenheid, dan moet van ons het getuigenis uitgaan tot gehoorzaamheid aan Schrift en belijdenis, in de verwachting, dat de God van het Woord daarop Zijn zegen zal geven.

In zijn antwoord merkt *Prof. Grosheide* tegenover *Ds Alkema* op, dat er onderscheid gemaakt moet worden tusschen de Kerken en de leden dier Kerken. Staan we tegenover Heidenen en Mohammedanen, dan erkennen we die leden als mede-christenen. Met hen kunnen we samenwerken. Daarbij is het nemen van bindende besluiten niet uitgesloten, bv. over de verdeeling van het zendings-terrein. Ook Spr. ziet, wat Ds Alkema uitsprak, dat kerkelijke zending en genootschaps-zending steeds verder uiteengaan. Bezwaar daartegen heeft hij niet. En wat de vereenigingen betreft, ze mogen zich voordoen als niet-kerkelijk, maar ze zijn, gelijk vaak wordt gemerkt, ondertusschen fel kerkelijk. Een zeer droef gevolg van de kerkelijke verdeeldheid, is dat de verschillen scherp worden toegespitst en dat niet zelden verschillen worden gemaakt. Nog eens wil Spr. herhalen: wij moeten niet allereerst zeggen, wat anderen moeten doen, maar we moeten nagaan, wat *wij zelf* moeten doen tot wegneming der gedeeldheid. *Ds den Houting* dankt Spr. voor zijn mededeelingen, waaruit ook weer bleek, wat de gevolgen zijn van al het particuliere „geliefhebber". Aan *Dr Goslinga* wil hij toegeven, dat er afbuigingen zijn. Maar het is Spr.'s bedoeling niet, dat we zoo maar, zonder meer: zonder attesten en waarborgen, in één kerkverband zullen gaan met allen, die zich als Gereformeerd aandienen. Alleen zou hij willen, dat onze houding wat minder afwijzend was. Over „religie-gesprekken" valt te praten, maar deze moeten niet gevoerd worden door deputaten. Zal er wat gebeuren, dan moet dat door de Kerken generaal. Aan *Ds Schouten* zou Spr. willen vragen: als de Kerken niet aansprakelijk mogen worden gesteld voor de toenemende wereldgelijkvormigheid, mogen we dat dan wel doen ten opzichte van de verzwakking

van het kerkelijk besef ? Qua kerken bestrijden we toch ook alle slapheid in het kerkelijk besef ? Welnu, dan mag toch ook niet gezegd worden, dat het de fout is van onze *Kerken*, dat we in het kerkelijk besef verzwakken ? Spr. is het met Ds Schouten eens, dat het verschil tusschen hen beiden loopt over de oorzaak der gedeeldheid. Beiden zien ze gebreken. Maar over die gebreken oordeelen ze verschillend. Spr. kan niet anders zien, dan dat de publieke zonden, die tegen ons getuigen, de scheiding tusschen ons en onze broeders vergrooten. Daarom past het ons, een toontje lager te zingen. Spr. wil vooral ons eigen tekort zien, Ds S. vooral dat van anderen. Als de anderen bewijs van toenadering geven, dan is dat voor Spr. een toonen van schuldbesef. Wat hem betreft, behoeven ze dat dan niet meer uit te spreken.

De Voorzitter dankt Prof. Grosheide voor zijne nadere toelichting en geeft hem den hamer terug.

27. Bij de rondvraag verzocht *Ds J. Dijkstra* van Haulerwijk om eenige inlichtingen over het verloop der schipperscatechisaties ; waarschuwt *Ds W. L. Korfker* van Barneveld, tegen een mijnheer, die aan predikanten komt vragen om benzine en maakt *Ds F. de Vries* van Mijdrecht eene opmerking over de hooge kosten van de inning der contributies.

28. De Voorzitter meent, dat we met dankbaarheid op onze vergaderingen mogen terugzien. Hij spreekt als zijn wensch uit, dat het werk, hier gedaan, niet zonder vrucht moge zijn. En hij dankt de vergadering voor de bereidwilligheid, waarmede ze zich schikte onder zijne leiding.

29. Nadat Ds Schouten is voorgegaan in dankzegging, sluit de Voorzitter de vergadering.



JOHANNES BRUGMAN

door

Ds A. B. W. M. KOK.

Ieder kent de uitdrukking : spreken als Brugman. [1])

Vraagt ge echter : „wie was Brugman ?" — dan blijven velen het antwoord schuldig. Ze weten van hem alleen, dat 't een man was, die flink en vlot spreken kon. In dit opzicht zijn we nog niet veel verder dan in den tijd, toen professor W. Moll z'n boek schreef : „Johannes Brugman en het godsdienstig leven onzer vaderen in de vijftiende eeuw" (gedrukt in 1854).

Deze bekende kerkhistoricus begon met de klacht : „Van alle namen, die door de kerkgeschiedenis der middeleeuwen aan ons overgeleverd werden, is geen enkele in ons vaderland meer algemeen bekend dan die aan het hoofd van dit boek werd geplaatst. Wie heeft niet ontelbare malen van Brugman gehoord en wie niet ontelbare malen de spreekwijze herhaald, welke sinds vierhonderd jaren de gave des volksredenaars herinnert ?...... En toch is de persoon, die aan alle oorden des lands van dag tot dag door menschen van alle standen en van alle trappen van beschaving genoemd wordt, voor de meesten evenzeer een volslagen vreemdeling, alsof de vaderen zijn aangezicht nimmer aanschouwd hadden".

Brugman is 't wel waard beter gekend te worden.

---

[1]) Langen tijd is ook nog een tweede spreekwoord in gebruik geweest : „Brugman zoekt zielen en ik zoek geld." Later is deze zegswijze in onbruik geraakt.

Hij is in zijn tijd een man van grooten invloed geweest.

Bij 't volk was hij zeer geliefd als vurig, welsprekend redenaar. Ook als schrijver van stichtelijke boeken is hij bekend geworden. Een paar liederen zijn ons bewaard gebleven, waaruit zijn dichterlijke aanleg duidelijk blijkt, zoodat hem terecht een eereplaats in de rij der devote zangers is gegeven.

Johannes Brugman was geestverwant en tijdgenoot van den bekenden Thomas à Kempis.

Ze waren ook stadgenooten, want beiden kwamen ze uit hetzelfde stadje Kempen, dicht bij Keulen gelegen.

Van Brugman's jeugd is weinig of niets bekend. We weten niet eens het jaar van zijn geboorte. Meestal stelt men 't ongeveer 1400.

Daar hij voor den geestelijken stand bestemd was, werd hij leerling van een kloosterschool.

Een „sierlijk" leerling is hij niet geweest.

Maar ook zijn leermeesters muntten niet uit door vroomheid en levensernst. Zelf heeft hij later gezegd, dat hij omringd was door „aanstaande religieuzen zonder religie".

En in één van zijn geestelijke liederen heeft hij 't eerlijk beleden :

Ic bin verdoelt op deser jagt ;
Die werelt heeft mi gheloghen.
Ghenoechte heb ic seer gheacht ;
In wanen bin ic bedroghen.
Rijcheit ende lof heb ic ghemint
Ende idelheit uutvercoren.
Int jaghen bin ic dus verblint,
Den wech heb ic verloren.

Brugman gaf zich zelf aan allerlei uitspattingen over.

Vele kloosterlingen van dien tijd mengden zich in de eindelooze burgertwisten en familieveeten, zij „verwisselden in den morgenstond de pij met den wapenrok" en „reden uit met lange zwaarden gewapend als ridderen". 's Avonds

zochten ze verdachte buurten op en verlaagden zichzelf tot dronkenschap en ontucht.

Ook Brugman heeft aan dit zondig leven deelgenomen.

In een toespraak, te Amsterdam gehouden (in 1462), zeide hij : „Och Brugman ! wat erger, quaet mensch plachstu te wesen ! Du plachste te gaen met lange messen, bordelen te helpen houden."

Maar God opende zijn oogen en bracht hem tot inkeer.

Nu betreurde hij „vol druks, verdriets van binnen" zijn loszinnig leven en vatte 't vaste voornemen op om met Gods hulp een nieuw leven te beginnen :

Hadieu der werelt minnen,
Hadieu, tis al ghedaen !
Ic heb in minen sinnen
Wat niewes aen te gaen.
Ic wil gaen avonturen
Te gaen een anderen ganc,
Al solt mi werden sure.
Och ewich is so lanc !

Brugman werd nu een man van diepen levensernst, die hartstochtelijk begeerde zijn leven voor anderen nuttig te maken. „Die Brugman kenden, begonnen naar het spraakgebruik der toenmalige vromen van zijn „reformatie", d. i. van zijn bekeering te spreken en zich daarin te verheugen, en hij zelf behoorde nu tot de zoogenaamde „hervormde" menschen, de devoten, de innige „stichtige" menschen, die sints den aanvang der vijftiende eeuw op de merkwaardigste wijze in aantal waren toegenomen" (W. Moll).

Te St. Omèr — in 't Noorden van Frankrijk — was toen een klooster, waarvan de broeders tot de strengste afdeeling der Franciscanen behoorden — zij werden „observanten" genoemd. De kloosterlingen waren beroemd om hun vroomheid en ernst, en door hun prediking voor het volk en hun aandringen op hervorming der Franciscanerkloosters oefen-

den zij in verren omtrek een gezegenden invloed uit.

Brugman werd in dit klooster minderbroeder en bleef er verscheidene jaren. Bij zijn medebroeders was hij zeer gezien, niet alleen omdat hij nauwgezet en streng was in zijn levenswandel, maar ook omdat hij een man was van groote kennis en begaafdheid. Hij werd zelfs tot lector in de theologie gekozen.

Brugman had echter geen natuur om altijd rustig in een klooster te blijven. Hij was allerminst — zooals we trouwens reeds konden bemerken — een ongeletterd man, toch was 't niet een man van wetenschap, die niets liever deed dan in de stilte van de studeerkamer zijn leven te slijten.

Hij roemde „de practische wetenschap", de wetenschap, die leert „hoe men leven moet en wat men te vermijden heeft".

Hoe zeer Brugman ook met Thomas à Kempis één van geest was, *hierin* verschilde hij van hem.

Thomas trok zich zijn geheel leven lang terug in de eenzaamheid der kloostercel, waar hij z'n genot zocht in stille overdenking en zoete bevinding. Uit de hoogte zag hij op 't aardsche neer, ja hij wilde zelfs de namen der dingen van het dagelijksche leven niet aanleeren. Hij oordeelde: „zoo iemand niet van alle schepselen losgemaakt is, kan hij zich niet vrijelijk aan God wijden."

Brugman voelde 't als plicht in het volle, bedrijvige menschenleven zich te werpen, om zondaren tot bekeering te roepen en de kloosterlingen op te wekken hun roeping dieper te beseffen en hun ambt heilig te houden door een onbevlekten levenswandel.

Hij verlaat dan ook het klooster en trekt gedurende twintig jaar verschillende provinciën van de Nederlanden door. Met zeldzame welsprekendheid en vurige overredingskracht wekt hij op tot boete en bekeering, en verzamelt door zijn levendige prediking groote volksmassa's rond zich.

Hij schijnt een flink stemgeluid gehad te hebben.

Een vriend — Dionysius de Karthuizer — waarschuwde

hem, toen hij wat ouder begon te worden, niet meer zoo hard te schreeuwen.

Deze Dionysius geeft van Brugman een loffelijk getuigenis, en noemt hem „een godvruchtigen en zeer devoten vader, die terecht *Johannes* heette, omdat hij een vat der genade Gods was, en niet minder terecht *Brugman,* omdat hij onvermoeid en ijverig arbeidde aan alle geloovigen en door voorbeeld en woord hun een *brug* opende, waarlangs zij van de bitterheden en onrust der stormachtige levenszee tot de liefelijke en kalme haven des eeuwigen behouds kwamen".

Maar hij raadt zijn vriend ook matiging aan, „die bij alles voor het te veel en te weinig leert wachten". „Want" — schreef hij — „dat voortdurend, sterk en dagelijksch uitzetten der stem boven de krachten brak de natuur, verzwakte de krachten, verdroogde de hersenen en werd geacht de zintuigen te beleedigen, vooral in een man door ouderdom reeds geknakt en zwak".

Brugman drong in zijn strenge, niemand-ontziende boeteprediking op een breken met de zonden en een heiligen en hervormen van 't leven aan. Als de drie hoofdzonden van zijn tijd — en in z'n prediking heeft hij vooral deze drie krachtig bestreden — worden genoemd: speelzucht, ontheiliging van den Zondag en de Christelijke feestdagen en wraakgierigheid.

Het dobbelspel — de oude Germanen waren reeds berucht om hun dobbelen — scheen maar niet te kunnen worden uitgebannen.

Sedert de veertiende eeuw bestonden in vele steden van ons land zelfs „dobbelscholen". Ze werden wel door de overheden of gemeentebesturen opgericht. Door alle standen werden deze „scholen" druk bezocht. In den tijd van Brugman was de overheid zoo verstandig geworden om het kansspel tegen te gaan, en er wetten tegen uit te vaardigen. Het kwaad was echter diep ingeworteld en moeilijk te beteugelen.

Brugman waarschuwde in zijn predikatiën ernstig tegen deze volkszonde. In Bolsward b.v. werd onder zijn invloed

door het gemeentebestuur in een artikel : „van dobbelen en van andere boeverij" alle „avontuurlijke" spelen „om geld of goed" op een straffe van twee ponden verboden.

Ook tegen de schrikkelijke ontwijding van de Zondagen en de feesten verhief Brugman zijn stem. Hoe noodig dat was blijkt uit hetgeen tijdgenooten in hun geschriften opmerken, dat b.v. een groot deel van het volk de vierdagen niet in de kerk maar in de herbergen doorbracht, en juist op die dagen markten werden gehouden en vleesch werd verkocht.

Niet 't minst wees Brugman op de roeping van den Christen in verband met de eindelooze twisten en veeten in bijna alle gewesten van ons vaderland. In Holland heeft hij veel bijgedragen tot de beslechting van de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten. In Friesland, waar de Schieringers en Vetkoopers fel tegenover elkander stonden, predikte hij met grooten ernst de plicht om vergevensgezind te zijn en den vrede na te jagen.

't Is zeer te betreuren, dat Brugman ons niet een aantal preeken tot het volk heeft nagelaten, waaruit we zijn manier van spreken en het geheim van zijn grooten invloed leeren kennen. We bezitten alleen maar twee „sermoenen" en vijf — heel korte — fragmenten van sermoenen.

De kloostersermoen over Psalm 23 : 5 is 't langst bekend en ook voor ons 't belangrijkst. Jammer, dat zelfs deze toespraak — door middel van een afschrijver tot ons gekomen — een gebrekkige copie van 't gesprokene bevat en niet geheel te vertrouwen is. Bovendien moet niet uit 't oog worden verloren, dat deze toespraak geen predikatie tot het volk is, maar een *klooster*sermoen, gehouden voor een vergadering van nonnen. Hij zegt er o.a. in : „Ic sie u nu al op uwen rugge hier voer mij sitten". [1])

---

[1]) Het was in die dagen onder de strenge vrouwelijke devoten de gewoonte te luisteren niet met het gelaat maar met den rug naar den spreker toegewend. Jan Brinckerinck, rector van de zusters des gemeenen

Eerlijk gezegd viel mij deze toespraak tegen. Wanneer we, hetgeen Brugman ons naliet, vergelijken met het hoogstaand werk van zijn tijdgenoot Thomas à Kempis, is 't verschil groot.

Toch heeft deze sermoen ook goede kwaliteiten. De toon is innig en vroom. Het stuk is planmatig gebouwd en is vol afwisseling. Nu eens leerend, dan verhalend. De vorm van vragen en antwoorden geeft iets levendigs aan de toespraak. En wanneer hij aan 't slot schildert de heerlijkheid der hemelsche glorie en de verschillende deelen van de hemelburcht met z'n hoorderessen doorwandelt, dan schitteren zijn welsprekende gaven, dan teekent hij geestdriftig met de levendigste kleuren, hetgeen zijn phantasie in de toekomst schouwt.

Maar daartegenover staan donkere schaduwzijden. Hoe plat is dikwijls de taal en hoe grof-zinnelijk en smakeloos de voorstelling! Hoeveel *in*legging in plaats van *uit*legging! Welk een wanhopige vergeestelijking! Van historische of grammaticale exegese is geen sprake. Alles wordt allegorisch opgevat.

't Is wel interessant uit de toespraak eens iets aan te halen.

De tekst luidt: „Gij richt de tafel toe".

De grondgedachte, waar hij van uitgaat, is: „de tafels, de maaltijden der innige zielen."

En dan zegt hij o.a.: „Onse lieve Here hevet drie taefelen bereit, een in der woestijnen, die ander opt hoy, die derde in den aventmael. Die ierste taefel was die taefel der woestijnen, daer hij vijf dusent menschen spijsde van vijf garstenbroede ende van luttel vissche. Die vijf garstenbroeden beteikenen die vijf bueken Moysis, ende recht als die garste scarp ende hart is ende blieft hem in den tande hangen, alsoe waren die

levens te Deventer was gewoon, ook wanneer hij met de zusters sprak, den rug naar haar toe te keeren. Van hem wordt meegedeeld, dat hij liefst zusters in het huis had die er zoo armoedig uitzagen, dat ze in hun kleeding geleken op „twee saamgebonden zijden spek."

vijf Moyses-bueken. Ende die figueren ende prophecien in den Olden Testament waren duister ende swaer te verstaen, ende die olde vaders lagen daeraen ende knachden recht als een corste ende en conden niet verstaen. Sy hadden die corst ende wij hebben die krume...... Die ander taefel hadde onse lieve Here bereit in der woestijnen opt hoy. Daer gaf hi der scharen tarwenbroet ; dat was smakeliker dan garstenbroet, ende dat beduyt die Heilige Scriftuer, die wij nu hebben.

Die derde taefel had hij bereit in den aventmael. Daar gaf hi puk der terwen, dat was sijn helige lichaem".

Een bewijs, hoe met de geschiedenis wordt omgesprongen, is 't volgende : ,,Doe sprack Jacob tot Rachel : nu·drincket, mijn alreliefste ! Ende Rachel dranck, ende die hierdekens ende die hierdynnekens droncken ende hoer vee, ende Jacob dronck alreierst. Bij Jacob versteet men Christum. Die quam ende sach drie cudden, ende dat ierste cudde waren die gevallen engelen, die hij voerbi ginck ende hadde daer geen ontfarmenisse op ; dat ander cudde was die olde synnagoge ; die sach hi oec ende ginck voerbi ; mer doe hij sach dat derde cudde — dat waren die ghene die totten geloeve bekiert sullen werden, die beteikent syn by der schoenre Rachel, daer hij sijns hertzen oge op geworpen hadde ; want Rachel beduyt alsoe voel als een scaepken Godes."

Schoone gedeelten komen in 't laatste deel voor, wanneer hij over de vreugden van het eeuwige leven gaat spreken, en den hemel vergelijkt bij een schoone, groote burcht. Dan wordt hij welsprekend en denken we : zóó moet hij gepreekt hebben in de volle parochiekerken, en dan verwondert 't ons niet meer, dat zijn hoorders diep onder den indruk kwamen van zijn geestdriftig woord.

In de hemelsche burcht schouwt zijn zienersoog eerst de heilige Drievuldigheid ,,een God ende drie personen, gelick der sonnen. Die sonne verlucht alle die werlt, nochtant onderscheit men hoer radien (stralen) ende hoer heite (hitte), ende gelick als die radie van den sonnen voertcoemt, alsoe is die Soen voertgecomen van den Vader. Gelick dat die heite

comet van der sonnen, soe comet die mynne van den Heligen Geest...... Ende gelick als die sonne verlucht al die werlt, alsoe verlucht die Heilige Drievoldicheit al den hemel". Die heerlijkheid vloeit van den Vader op den Zoon, van den Zoon op Maria en op alle heiligen. Die heiligen zijn één met God en één met elkander. „God is in den heligen ende die syn in God ende slutten alsoe ineen, men en mach geen scherlaken of dammes (damast) soe subtil ineen weven, dat die draden op een slutten als die heligen op een slutten in den ewigen leven. God hevet een webbe geweven van begyn der werlt, ende die heligen sijn daer in geslagen recht als draden in een webbe, ende die wever wevet noch ende sal weven hent an den ionsten dach, ende wij hopen dat wij oec in dat webbe geslagen sullen werden".

Dan doorwandelt hij de verschillende deelen van de hemelsche burcht en komt eerst in een schoone zaal, waar de tafel gedekt is en de Patriarchen aanzitten. Jezus zit midden onder hen en roept: „Zalig zijn de patriarchen, kinderen der ontferming". Deze antwoorden: „Gezegend moet gij wezen, o Patriarch der Patriarchen!" Dan treedt Brugman nader en vraagt: Wat zijt ge voor menschen en hoe zijt gij hier gekomen? waarop zij antwoorden: Weet gij niet wat voor menschen wij zijn en hoe wij hier zijn gekomen? Laat het u niet verwonderen! Hebt gij niet gelezen, wat daar geschreven staat: Zalig zijn de barmhartigen, want zij zullen barmhartigheid verkrijgen? Wij deelden van ons tijdelijk goed den armen mede, en ons is barmhartigheid weder geschied".

En dan treedt de ziener weer een ander deel van de burcht binnen en straks weer een ander, totdat het geheele verblijf der gezaligden bezocht is. Telkens klinkt de vraag: Wie zijt gij en hoe zijt gij hier gekomen. En 't antwoord wordt telkens in denzelfden vorm gegeven: „Weet gij niet wie wij zijn en hoe we hier zijn gekomen? Laat het u niet verwonderen! Hebt gij niet gelezen......?"

Door deze plechtige herhaling komt er spanning in de rede en wordt het effect verhoogd.

Jammer, dat 't grof realisme toch ook hier ons oor weer kwetst, zoo b.v. wanneer hij het verblijf van de profeten binnentreedt en hij Jezus in hun midden ziet als een profeet der profeten. „Daer ginc hij schyncken ende tappen mit vollen toyten, ende sy droncken dat sij borsten, ende daer spranck David mit sijnre herpen voer der tafelen, recht of hij mijns Heren dwaes (hofnar) was".

In 1885 is in het Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis een in 1883 ontdekte toespraak van Brugman verschenen. Bij gelegenheid van één zijner bezoeken aan de Broeders des gemeenschappelijken levens te Deventer hield hij in de Latijnsche taal een sermoen, waarin hij op zeer waardeerende wijze over de Broederschap zich uitliet: „Als er geen orde van Minderbroeders was, zou ik op mijn knieën smeeken, bij u opgenomen te worden". Hier en daar is de toespraak mat, maar we kunnen ons voorstellen, dat de aandacht zich weer spande, wanneer hij den broeders aanraadt aan sommigen hunner leerlingen melk, aan anderen brood, aan anderen de roede, aan anderen...... de deur te presenteeren!

Van de vijf sermoen-fragmenten is één stuk zeer bekend, het stuk dat over de heilige Drievuldigheid handelt, waarin deze schoone passage voorkomt: „Dat gebruiken (genieten) der heiliger Drievoudicheit en geschiet den heiligen niet in geliker manieren; mer na eens yeghelics verdienten so is sijn bekennen, sijn gebruiken ende sijn invlieten in Gode, gelijc als wi uutwendeliken mogen sien, daer wel glasen staen van menigerhande verwen. Als daer dan die sonne doerschijnt, so ist van binnen te sien recht of die sonne groen of blaeu of roet of paers waer, daerna dat die glasen geverwt sijn, ende nochtan en is die sonne in haer selven niet dan een blenckende licht, scoen claerheit, eenformich, onwandelbaer in verwen.

Alsoe is oec die heilige Drievoudicheit haer glorie stortende ende schijnende in enen yegeliken heilich na maten synre verdiente. Ende so wie volcomenste hier in deuchden is, die sel Gode in den hemel naest wesen int gebruken (genieten)."

Gedurende de veertiende en vijftiende eeuw werd door vele schrijvers het leven van Jezus beschreven. Brugman heeft dit ook gedaan in zijn ,,Devote oefeninge der kijnsheit, des middels ende des eyndes ons Heren Christi." Voor den warmen, innig-vromen toon, die door heel het werk heenklinkt, kunnen we waardeering hebben, maar we komen weer de wonderlijkste exegetische toeren tegen. Ons doet ook het eindeloos ,,och" en ,,o"-geroep ietwat zoetelijk aan : o Jhesu, edele bloeme, O mensche, O Maria, O siele mijn, Och merke, Och hoe groet enz. enz.

Toch staan er wel mooie opmerkingen in, vooral in het gedeelte, waarin over het kruislijden van Jezus wordt gemediteerd.

Maar hij komt eerst in de zaligste zielsverrukking, wanneer hij schrijven gaat over ,,die edel sceppinghe der glorioser coninghinnen Maria".

Dan juicht hij : ,,In hoer sijn besloten alle perfeccien van allen goeden vrouwen des Olden Testaments, als Sara, Rebecca, Rachel, Judith, Herster mit vele anderen heilighe vrouwen. Si is die arke Noe, die ledder Jacobs, Aarons roede, Gedeons vlies, Salomons troen ende tempel. Si is dat teyken, daer Ysaias af sprac. Si is die nieheit die Jhremias sach, Ezechiels porte ende......"

Volgens den Bijbel viel de eerste verschijning van den opgestanen Christus aan Maria Magdalena te beurt.

Maar dit doet te kort aan de hoogheid van Maria !

Daarom stelt Brugman vast, dat Jezus zich 't eerst aan zijn moeder Maria heeft geopenbaard ,,al ist dat die evangelisten dat niet en bescriven". En de bewijzen ? Die zijn al heel wonderlijk : ,,ten eersten, want nyemant weerdiger en was



De Val van Liduina op het Ys
(naar een houtsnee gedrukt omstreeks 1490)

ghevandet te werden dan si. Die ander reden is, want nyemant vueriger inder reden ende inder begheerten en was dan si. Ten derden, want nyemant crachtiger en was int bidden dan si". De verdere bewijzen zijn van dezelfde kracht.

Brugman heeft bovendien naam gemaakt door zijn beschrijving van het leven der H. Lidwina van Schiedam.

't Is een wonderlijke geschiedenis. Lidwina (of Liduina) was in haar jeugd een meisje van opvallende schoonheid en bekoorlijkheid. Op 15-jarigen leeftijd valt ze bij 't schaatsenrijden op 't ijs en breekt een harer ribben. Dit was 't begin van een langen, bizonder zwaren lijdensweg. Dicht bij de gebroken ribbe ontstond een hard gezwel. De verzwering brak naar binnen open en toen openbaarden zich allerlei raadselachtige ziekten. Walgelijk braken, vreeselijke hoofdpijnen, ontzettende zenuwtrekken verwrongen het arme lichaam. Haar gelaat spleet open van bovenaan het voor-

hoofd tot aan 't midden van de neus ; de onderlip raakte half los van de kin, het rechteroog werd geheel blind. Een nieuw gezwel ontstond aan den rechterschouder en ging tot veretteringover. Armen en beenen schenen slechts met enkele losse spieren aan den romp te zijn vastgehecht. De doktoren stonden machteloos. Acht en dertig jaar heeft dit lijden geduurd. Allengs berustte ze in haar lot en vond ze troost in het overdenken van het lijden van Jezus. Het scheen haar toe, dat Jezus zelf in haar woonde — het lijden werd haar genot. Ze voegde bij 't lijden, dat God haar toezond, ontberingen van eigen keuze toe. Het veerenbed moest plaats maken voor een paar kale planken. Het innig verkeer met God klimt tot die hoogte, dat ze in extatischen toestand geraakt, en Jezus ziet als kind, als gekruiste, als God der eucharistie, en met haar engelbewaarder reizen maakt naar Rome, naar 't heilige land en naar de hemelsche gewesten door prachtige velden, waar — teekent Brugman aan — rozen en leliën zóó dicht opeengroeiden, dat de engel de zienster moest optillen om haar een weg te banen. Aan voedsel of drank had ze geen behoefte meer. De heilige Communie was haar eenig voedsel gedurende de laatste 19 jaar van haar leven. Van alle kanten kwam men haar bezoeken, vooral zieken. Sommige lijdenden genas ze : een Engelsch koopman zag zijn smartelijke beenwonde dicht gaan, nadat hij zich begoten had met het water, waarin Liduina zich de handen had gewasschen.

In haar visioenen hielp ze Jezus zijn kruis dragen, werd ze met Hem er aan vastgeklonken en stierf met Hem, verlaten en veracht.

Ze meende dan ook, dat haar lijden plaatsbekleedend voor anderen was, dat ze er Gode voldoening mee aanbood voor anderer zonden. Den 14en April 1443 stierf ze. Inplaats van een deerniswaardig „pak menschelijke lompen" stond men nu voor een allerschoonste verschijning. Brugman zegt : „al haar ledematen blonken van gezondheid en van maagdelijk rein vleesch."

Zelfs na haar sterven ging er wonderdoende kracht van haar uit. [1])

Ziedaar 't verhaal, door Brugman gegeven.

Nu is 't wel eigenaardig : Brugman heeft deze „heilige" maagd niet persoonlijk gekend ; hij heeft haar tijdens haar leven *nooit* gezien !

Eerlijk bekent hij, dat hij de meeste dingen, die hij vertelt, heeft vernomen uit den mond van Meester Jan Wouters e.a.

Ook is 't opmerkenswaardig, dat de pastoor van Schiedam niet zulke hooge gedachten van Liduina heeft gehad. Haar verschijningen noemt hij het werk van den duivel, en hij verzoekt den kerkgangers een Onzen Vader en Wees gegroet voor Liduina te bidden „opdat de zieke, die niet goed bij haar zinnen was en den vorigen nacht nog door duivelsche bekoringen gekweld was, sterk mocht blijven te midden van haar lijden."

Geen wonder, dat de Roomsche Kerk met donkere kleuren het beeld van dezen pastoor teekent. 't Volle licht valt op Liduina „de reinste roem der belangwekkende stad Schiedam".

Is Brugman in zijn prozawerken geen schrijver van den

---

[1]) In 1890 is ze heilig verklaard. Op 14 April gedenken de Roomschen haar wonderbaar geduld :

„Wonderbaar was haar geduld,
Toen zij leefde hier op aard ;
En ellende in overvloed
In haar lichaam had vergaard.
— — — — — — — —
Zelf kwam Jezus haar bezoeken
En met Zijnen troost verkloeken ;
Zittend aan haar sponde neder.
— — — — — — — —

(Pastoor Nuijen, aangehaald in „De H. Liduina van Schiedam" door H. Meuffels, G. Mosmans Zoon, 's Hertogenbosch 1928.)

eersten rang, als dichter had hij meer dan middelmatige gaven.

De twee liederen, die we van hem kennen, behooren tot de beste poëzie uit zijn tijd.

Van het lied „Och ewich is so lanc" volgen hier een paar verzen :

1. Mit vroechden laet ons singhen
Ende loven die Triniteyt,
Dat si ons wil bringhen
Ter hoechster salicheyt,
Die ewelic sal gheduren
Ende ewelic sonder verganc
Och mocht ons dat gheburen !
Och ewich is so lanc !

2. Bliscap sonder ende
Is boven int hemelrijc ;
Die wi daer sullen vinden,
Dien is hier gheen ghelijc.
Daer is dat godlic wesen,
Tscenct ons den bliden dranc,
Ic hebt wel hooren lesen.
Och ewich is so lanc !

10. Die enghelen menigherleide
Si maken groter cier
Ende laten ons te weten
Het ghelt ons even dier.
So moghen wi ons verbliden
Ende leren der enghelen sanc
Nu ende tot allen tiden
Och ewich is so lanc !

11. Die heilighen alle gader
Si maken ons groten feest,
Si loven God den Vader,
Den Soen, den heilighen Gheest,

Als wi onse sonden laten ;
Si gheven ons groten danc
Ende lonent ons sonder maten.
Och ewich is so lanc !

Van het tweede lied geven we ook een proeve :

1. Ic heb ghejaecht mijn leven lanc
Alom een joncfrou scone,
Die alresoetste wijngaertranc,
Die daar is in shemels trone.
Met enghelen is si om beset.
Ic en can daer niet bi comen ;
Mijn sonden hebbent mi belet,
Des ic mi mach bedroven.

3. Ic wil opstaen, tis meer dan tijt,
Ende soeken hem alleine,
Des joncfrous soen, diet al verblijt,
Jesus is dien ic meine.
Hi is den wech, alsmen verclaert,
Ic wil mi tot hem keren ;
Den rechten wech ter jonfrou waert
Mach ic noch aen hem leren.

4. O Jesu Heer, nu bid ic di
Uut al mijns herten gronde,
Van sonden wilt mi maken vri,
Dats nu ende tallen stonde.
Doet mi di pure moeder dijn
Met suverheit aenscouwen,
Daer haer wilt mijns ghenadich sijn,
Ic wil haer dienen met trouwen.

ONTVANGEN BOEKEN.

Jaarboekje van het Verband der Evangelisatiecommissies van Geref. Kerken in Nederland over 1932.

Delft. W. D. Meinema. 1932.

Dr. L. H. K. Bleeker. Hosea en Amos.

Groningen. J. B. Wolters. 1932.

G. Kittel. Theologisches Wörterbuch zum N. Testament. Lieferung 2.

Stuttgart. W. Kohlhammer. 1932.

M. Broomhall. Hudson Taylor. Uit het Engelsch door H. J. v. d. Munnik.

Den Haag. J. N. Voorhoeve 1932.

P. Althaus. Der Brief an die Römer.

Göttingen. Van den Hoeck und Ruprecht. 1932.

Dr. A. Sizoo. Augustinus' Belijdenissen. Tweede Druk.

Delft. W. D. Meinema.

Leidraad Indische Tentoonstelling.

Rotterdam. Van Waesberge, Hoogewerff en Richards N. V.

Dr. A. Keller. Der Weg der dialektischen Theologie durch die kirchliche Welt.

München. Chr. Kaiser. 1931.

Dr. A. Troelstra. Hoofdzaken van Bijbelkennis. I Het O. Testament. Achtste Druk.

Amsterdam. H. A. van Bottenburg N.V.

Dr. J. G. Ubbink. Nadere verklaring met verzoek en antwoord aan de classis Woerden.

Wageningen. H. Veenman en Zonen. 1932.

Report of the Internationaal Congres of antimilitarist Ministers and Clergymen. Zurich 2—4 Sept. 1931.

Ammerstol. Ds. J. B. Th. Hugenholtz.

Nederlandsche Concordantie der Bijbels van Trommius. Vierde Druk.

Rotterdam. N.V. P. D. Bolle.

P. ten Have. Bij de Bron. Afl. 3.

Neerbosch. Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij.

Dr. J. Bruin. Het Christel. geloof en de beoefening der natuurwetenschap.

Kampen. J. H. Kok. 1932.

Dr. W. J. A. Schouten. Sterren en Sterrenstelsels.

Kampen. J. H. Kok. 1932.

Mr. S. Sybenga. De Afscheiding en het algemeen reglement voor het Bestuur der Ned. Herv. Kerk van 1816.

Groningen. B. van Kampn. 1932.

E. P. Groenewald. Koinonia bij Paulus.

Delft. W. D. Meinema. 1932.

Edwyn Hoskyns. Bart en Noel Davey. Het Raadsel van het N. Testament.

Leiden. A. W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij. 1932.

W. Masselink. Het Duizendjarig Rijk met een inleidend woord van Dr. K. Dijk.

Delft. W. D. Meinema. 1932.

Dr. M. H. A. van der Valk. Bijbel, Oorlog en Vrede.

Baarn. Konings Uitgeverij N.V. 1932.

De Groningsche Bondsdag 1932.

Amersfoort. Bondsbureau. 1932.

A. R. Zalman-Murda. Om den vrede van Jeruzalem.

Elim. Rotterdam. Tulpstraat 14.